

bronnen. Daardoor kan de auteur ondanks het zeer disparate karakter van zijn bronnen een samenhangend betoog opbouwen, dat de lezer overtuigt omdat het een groot aantal bekende elementen van de negentiende-eeuwse politieke, intellectuele en religieuze geschiedenis in een zinvol verband aan elkaar koppelt. In dat opzicht is dit boek beslist een grote prestatie. Het beginhoofdstuk over de Europese context overtuigt minder. De contrapunten komen niet goed uit de verf. Van der Hertten put selectief uit niet steeds even belangrijke literatuur, en bij gebrek aan inzicht in het geheel van de productie in de verschillende landen, verliest hij zich soms wat in de anekdotiek. Het is bijzonder jammer dat hij zich voor negentiende-eeuws Nederland niet uitvoeriger heeft gedocumenteerd, aangezien de Nederlandse casus met zijn protestantse en katholieke variant als falsificatiemoment van zijn theorie had kunnen worden gebruikt en bij wijze van contrast meer reliëf aan zijn theorie over het buurland had kunnen geven. Bovendien vormden België en Nederland juist in de voor zijn theorie cruciale jaren 1815-1830 één koninkrijk. Zelfs voor de hand liggende bronnencollecties als de pamflettencatalogi lijken niet geraadpleegd (zie bijvoorbeeld Knuttel 22038,22103,22284, enz.; Petit 7649, enz.). Van der Hertten beperkt zich tot enkele recente *case-studies*, waaronder de dissertatie van A. A. de Bruin, *Het ontstaan van de schoolstrijd* (1985), die hij terecht zelf wantrouwt. Omdat hij oudere profetische en eschatologische bronnen niet echt op hun transformatie vanaf de revolutie onderzoekt, ontgaat hem vermoedelijk ook een element van differentiatie: naast het eschatologisch getinte conservatisme dat de publieke arena van de politiek vult, verschuift het katholieke groepsprofetisme naar de meer lokale religieuze volkscultuur. De Nederlandse lezer doet er goed aan die beperkingen van dit boek voor ogen te houden. Maar ook zonder Europadekking is dit een voldragen studie die het beste doet verwachten voor de toekomst. Alleen valt zeer te betreuren dat een boek zo vol namen, auteurs en werken, en met een zo omvangrijke bronnenopgave, geen registers heeft gekregen.

Willem Frijhoff

R. van Ginkel, *Tussen Scylla en Charybdis. Een ethohistorie van Texels vissersvolk (1813-1932)* (Amsterdam: Het Spinhuis, 1993, 348 blz., ISBN 90 73052 69 6).

Sinds Garrett Hardin in 1968 in *Science* een artikel publiceerde over wat hij noemde 'the tragedy of the commons', is de discussie over dit verschijnsel onder economen, historici en antropologen niet meer verstomd. Hardin poneerde de stelling dat natuurlijke hulpbronnen die voor iedereen toegankelijk zijn en door iedereen kunnen worden gebruikt (*common property* of *common pool resources*, zoals de vissen in de zee) na verloop van tijd uitgeput zullen raken, omdat elke gebruiker afzonderlijk alleen maar oog zal hebben voor het maximaliseren van zijn eigen winst, zonder te letten op de consequenties voor het collectief van gebruikers en voor de natuurlijke omgeving. De enige manier waarop deze tragedie zou kunnen worden voorkomen zou zijn: overheidsingrijpen of privatisering. De these lokte van vele kanten reacties uit. De voornaamste kritiek luidde, dat Hardin de mens teveel beschouwde als een *homo economicus*, die uitsluitend zou geven om zijn eigen belang. In werkelijkheid zouden *common pool resources* ook in stand gehouden kunnen worden door onderlinge samenwerking: individuele gebruikers denken niet alleen aan zichzelf, maar houden ook rekening met de normen en waarden van de gemeenschap waarvan zij deel uitmaken. Vissers, bijvoorbeeld, zouden veel meer bekommerd zijn om het in stand houden van natuurlijke hulpbronnen dan Hardin het voorstelde.

Tussen Scylla en Charybdis, waarop de antropoloog Van Ginkel in 1993 promoveerde, is te beschouwen als een aanzet tot de volgende ronde in de discussie. Van Ginkel neemt niet alleen Hardin maar ook zijn critici op de korrel. De bezwaren die tegen de theorie van Hardin worden

ingebracht zijn op zich niet onjuist, vindt hij. Het probleem is echter dat de critici doorslaan naar de andere kant. Het gevaar dreigt, aldus Van Ginkel, dat een veel te romantisch en statisch beeld wordt opgehangen van gebruikers van 'gemeengoed' (zoals hij *common pool resources* vertaalt). De cultuur van vissersgemeenschappen wordt opgevat als een tijdloos, homogeen systeem van normen, waarden en houdingen, dat automatisch een blijvend evenwicht tussen mens en natuur zou garanderen. De werkelijkheid is anders. Het gedrag van 'gemeengoed'-gebruikers zoals vissers kan naar zijn mening beter gekenmerkt worden als 'opportunistisch'. Vissers zijn voorstanders van overheidsingrijpen, privatisering, samenwerking of *catch-as-catch-can* naar gelang het ze uitkomt. De keuze tussen deze strategieën wordt niet door de culturele context gedetermineerd. De cultuur laat verschillende handelingsmogelijkheden open en wordt in haar ontwikkeling zelf weer voor een deel door economische verhoudingen, toevallige gebeurtenissen en strategische beslissingen in het verleden beïnvloed. Een overeenkomstige uitgangspositie kan dus tot uiteenlopende resultaten leiden. Gemeenschappen die oorspronkelijk in menig opzicht op elkaar leken, kunnen op een soortgelijke verandering in hun omgeving op heel verschillende manieren reageren en daardoor op den duur een sterk afwijkende mentaliteit gaan vertonen.

Van Ginkel probeert deze stelling te bewijzen aan de hand van een *casestudy* van vissers op het eiland Texel tussen het eind van de Bataafs-Franse tijd en de afsluiting van de Zuiderzee, die ingrijpende consequenties zou hebben voor het eco-systeem in de Waddenzee. Door zo'n lange periode als onderwerp van onderzoek te nemen kan hij laten zien hoe vissers meer dan eens hun aandacht van de ene categorie 'gemeengoed' (oesters, schelpen, vis in de Waddenzee) naar de andere categorie (garnalen, zeegras, vis in de Noordzee) verlegden en analyseren waarom dergelijke verschuivingen plaatsvonden, welke verschillen of overeenkomsten in de manier van exploitatie van 'gemeengoed' zich voordeden, en door welke factoren zulke veranderingen in exploitatie kunnen worden verklaard. Daarbij maakt hij een vergelijking tussen twee gemeenschappen, Oosterend en Oudeschild, die rond het midden van de negentiende eeuw nog veel overeenkomsten vertoonden (de meerderheid van de bevolking was vrijzinnig hervormd en verdiende haar brood in de visserij vlak voor de kust), maar vijftig jaar later hemelsbreed verschilden. Oosterend was toen veranderd in een dorp van Noordzeevissers, dat vanwege de scherpte van de religieuze tegenstellingen en de intensiteit van het kerkelijk leven bekend stond als het 'Texels Jeruzalem', terwijl Oudeschild, dat als vanouds vooral leefde van de kustvisserij en het zeegrasbedrijf, zich intussen had ontpopt als een bolwerk van het socialisme ('het rode dorp'), waar op zondag nauwelijks nog een ziel naar de kerk ging.

Als antropoloog heeft Van Ginkel zijn informatie natuurlijk voor een belangrijk deel aan vraaggesprekken met bejaarde dorpsbewoners ontleend. Maar naast *oral history* heeft hij ook archiefonderzoek bedreven en gedrukte bronnen zoals gemeenteverslagen, verslagen van de zeevisserij en de *Texelsche Courant* geraadpleegd; van een promovendus uit de 'Amsterdamsche school' (die een van zijn hoofdstukken à la Elias de titel geeft: 'interdependenties en machtsbalansen') zou men trouwens niet anders verwachten. Het betoog berust dus op een stevige empirische basis, het wordt bovendien in een zeer leesbare vorm gepresenteerd en zit qua opbouw goed in elkaar. Na inleidende hoofdstukken over het theoretisch kader van het boek en de hoofdlijnen van de geschiedenis van Texel (en in het bijzonder de visserij) analyseert Van Ginkel vervolgens hoe in de periode 1813-1932 verschillende soorten 'gemeengoed' rond het eiland werden geëxploiteerd (hoofdstuk 4, 5 en 6), op welke wijze de onderlinge relaties van de vissers zich ontwikkelden (hoofdstuk 7, 8 en 9) en waar de verschillen tussen het 'rode dorp' en het 'Texels Jeruzalem' hun oorsprong vonden (hoofdstuk 10). In hoofdstuk 11, ten slotte, worden de empirische bevindingen nog eens systematisch geconfronteerd met de theoretische noties die het uitgangspunt vormden van het onderzoek.

Het meest originele aspect van het boek zit niet in de vondst die de hoofdtitel suggereert. Dat het wel en wee van de vissers afhankelijk was van veranderingen in de natuurlijke omgeving (de 'Scylla') en ontwikkelingen op de markt (de 'Charybdis') is niet echt een verrassende ontdekking. Veel interessanter is, ten eerste, dat Van Ginkel laat zien dat de Texelaars méér dan een speelbal van de externe omstandigheden zijn geweest; ze schakelden gemakkelijk van de ene naar de andere inkomstenbron over en wisten telkens weer nieuwe 'aanpassingsstrategieën' te verzinnen. En ten tweede: dat hij concreet de pad-afhankelijkheid van de ontwikkelingen binnen de vissersgemeenschappen kan aantonen. Het ontstaan van de cultuurverschillen tussen Oudeschild en Oosterend blijkt voor een belangrijk deel verklaard te kunnen worden uit een opeenvolging van toevallige factoren als de omvang van het kindertal, de afstand tot de haven en de aanwezigheid van een handvol charismatische figuren.

Het betoog van Van Ginkel maakt over het geheel een overtuigende indruk. Wat hij over het denken en doen van de Texelse vissers te zeggen heeft, is van meer dan lokaal belang. Niemand die zich met het *commons-debat* bezighoudt, kan de uitkomst van deze *casestudy* met goed fatsoen negeren. De theoretici zullen zich weer eens moeten bezinnen. De Texelaars zelf hebben er trouwens ook iets aan. Van Ginkel heeft en passant het nodige toegevoegd aan de kennis van de lokale cultuur en historie.

Daarmee is niet gezegd dat de argumentatie op alle punten relevant of volledig is. Zo vertoont Van Ginkel een wat byzantijns citeergedrag, dat de zeggingskracht van zijn verhaal eerder verzwakt dan versterkt. Hij heeft vaak de neiging dekking te zoeken achter een haag van citaten van (veelal buitenlandse) antropologen en sociologen, die zelden iets toevoegen aan wat hij zelf heeft bedacht, gevonden en geformuleerd maar de tekst meer dan eens haast ondoordringbaar maken van de wieroeklucht. Zulke gezagsargumenten heeft de auteur in wezen niet nodig. Aan de andere kant heeft hij de analyse van het gedrag van zijn vissersvolk niet zo ver doorgevoerd als wenselijk en mogelijk was geweest. De argumentatie mist in zekere zin de *finishing touch*. Om exact vast te stellen hoe vissers aan hun inkomen kwamen, hoeveel ze in de loop van de tijd verdienden en om welke reden ze op een bepaald moment van de ene bron van inkomsten naar de andere switchten, had de auteur eigenlijk ook een poging moeten wagen om voor een aantal van zijn Oosterenders en Oudeschilders een reconstructie van de individuele arbeids- en levenscyclus te maken. Gezien het ruime aanbod aan bronnen en de relatief beperkte omvang van de onderzochte groep zou zo'n studie op actor-niveau waarschijnlijk een goede kans van slagen hebben gehad. De analyse zoals die er nu ligt speelt zich wat teveel op het macro-niveau af. Desondanks is *Tussen Scylla en Charybdis* een nuttig en leerzaam boek.

C. A. Davids

A. F. J. van Kempen, *Gouvernement tussen Kroon en Statenfacties. De positie van vier gouverneurs in het politieke krachtenveld van Noord-Brabant 1813-1830* (Dissertatie Tilburg 1988; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1988, xxxiv + 386 blz., ISBN 90 70641 26 7); J. H. M. Wieland, e. a., ed., *De gouverneurs in de beide Limburgen 1815-1989* (Werken uitgegeven door Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap XI; Maastricht: LGOG, 1989, 408 blz., ISBN 90 71581 03 9); J. W. Janssens, *De commissaris van de koningin. Historie en functioneren* (Dissertatie Leiden 1992; 's-Gravenhage: VNG, 1992, xiii + 455 blz., ISBN 90 322 3318 1).

Wie zich wilde oriënteren over de functie van gouverneur der provincie en commissaris des konings raadpleegde de inleiding van A. J. C. Rüter op het eerste deel van de *Rapporten van de*